

GULYÁS LÁSZLÓ

**LINDER, BARTHA, KÁROLYI,
FESTETICS, BÖHM,
AVAGY HADÜGYMINISZTER-
KERINGŐ A HADBAN ÁLLÓ
MAGYARORSZÁGON**

1918. október 31. – 1919. március 21.

ABSZTRAKT: A padovai fegyverszünet megkötése (1918. november 3.) után Köztes-Európa számos pontján heves harcok bontakoztak ki az éppen széteső, illetve formálódó államok között. Ezek a háborúk különösen nagy intenzitással folytak a Kárpát-medencében, ahol az összeomló Magyar Királyságot négy hadsereg – a csehszlovák, a román, a szerb és a francia – támadta. Ez a négy hadsereg 1918. november elejétől 1919. március közepéig nagy kiterjedésű területeket foglalt el a magyar államból. Eközben Budapesten megdőbbentő eseménysor zajlott le: a magyar hadügyminisztérium élén 5 hónap alatt öt hadügyminiszter követte egymást, úgymint: Linder Béla, Bartha Albert, Károlyi Mihály, Festetics Sándor és Böhm Vilmos. Ráadásul ezen miniszterek mellett a katonai ügyek intézésébe beleszólt Friedrich István mint hadügyi államtitkár és Pogány József mint a Budapesti Katonatanács elnöke.

Tanulmányunkban bemutatjuk, hogy 1918. október 31-től 1919. március 21-ig hogyan és miért követte egymást az 5 hadügyminiszter, valamint rövidre sikeredett hivatali idejük alatt milyen konkrét lépéseket tettek az új magyar hadsereg megteremtése érdekében.

KULCSSZAVAK: Magyarország története 1918-1919, Károlyi Mihály miniszterelnök, magyar hadügyminiszterek 1918-1919

Bevezetés

A világ hadtörténelmének egyik kuriózuma, hogy miközben egy államot egyszerre négy másik állam hadserege támadja, a megtámadott állam hadügyminisztériumának élén 5 hónap alatt öt hadügyminiszter követi egymást. Ez történt a Magyar Királysággal 1918-1919 fordulóján. Miközben a csehszlovák, a román, a szerb és a francia hadsereg 1918. november elejétől 1919. március közepéig nagy kiterjedésű területeket foglalt el a magyar államból, Budapesten öt hadügyminiszter követte egymást. Nézzük meg, hogy hogyan és miért követték ilyen gyorsan egymást a hadügyminiszterek, valamint rövid hivatali idejük alatt milyen intézkedéseket hoztak.

Linder Béla hadügyminisztersége (1918. október 31.–1918. november 9.)

Linder Béla¹ 1918. október 31-én este vette át a honvédelmi miniszteri posztot az addigi honvédelmi minisztertől, báró Szurmay Sándortól.² Itt kell megjegyeznünk, hogy államtitkára, Friedrich István miniszterét megelőzve, már ugyanezen nap délutánján megjelent Szurmaynál, hogy tájékozódjék a hadügyi helyzetről.³

Linder Béla alig 10 napos hadügyminiszterségének kulcseseménye az 1918. november 2-án a Parlament előtt elmondott beszéde volt. Ezen a napon a buda-

1 Linder pályafutásáról önálló kötet nem készült, rövid életrajzát lásd Hornyák 2005, 28–31., illetve Szijj–Ravasz 2000, 427.

2 Katonai pályafutásáról lásd M. Tóth 2017.

3 A Szurmay–Friedrich és a Szurmay–Linder beszélgetésről lásd Szurmay 2005, 232–235.

pesti helyőrség tisztikara esküdtött fel, az eseményen a kormány részéről Károlyi Mihály és Jászi Oszkár is részt vett.

Linder beszédében az alábbi mondatokkal fordult a tisztekhez: „Arra esküdjének meg önök, tisztek, hogy akik eddig a háború lelkes zászlótartói voltak, ezentúl a békének még lelkesebb munkatársai lesznek. Esküdjének meg arra, hogy gyermekeiket olyan szellemben fogják nevelni, hogy ezentúl minden háborúnak a lehetősége ki legyen zárva.”⁴

Erre a tisztek sapkájukat lengetve kiáltották: „Esküszünk!” Közben repülőgépek jelentek meg az égen, és röplapokat szórtak a közönség közé. Ezek után hangzottak el a hadügyminiszter leghíresebb mondatai: „Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk, sem tisztek, sem a legénység.”

Néhány percnyi szünet következett, aztán a tisztek a hadügyminiszter után mondták hangosan az eskü szövegét. „Esküszünk, hogy Magyarországhoz hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük, minden erőnkkel az ország javát, szabadságát és haladását akarjuk szolgálni. Isten minket úgy segítse.”

Számos történész a hadügyminiszter „Soha többé katonát nem akarok látni!” kijelentését azzal magyarázza, hogy Linder erőteljes alkoholos befolyás alatt állt beszéde elmondásakor.

Ezzel szemben Révész Tamás megpróbálkozott Linder szavainak másféle értelmezésével.⁵ Révész ehhez Linder 1919 januárjában megjelent, *Kell-e katoná?: a militarizmus csődje* című könyvét használta fel.⁶ Révész az alábbi magyarázatot adta: a november 2-án elhangzottak arra vonatkoztak, hogy Linder mindörökre le akart számolni a Monarchia hadseregével, és ezzel akarta kiiktatni az imperialista háború eszközét. Ehelyett pedig – folytatja gondolatmenetét Révész – Linder egy milíciászerű néphadsereget kívánt felállítani, amelyben a katonák polgári foglalkozásuk mellett csak rövid ideig teljesítenek szolgálatot. A hadsereg ilyen alapon történő megszervezése pedig azért jó Magyarországnak, mert hamarosan a többi ország is a teljes leszerelést fogja

4 A beszéd teljes szövegét közli Népszava, 46. (1918) 258. sz. 7.

5 Révész 2019, 101–102.

6 Linder 1919.

választani, és a jövőbeli vitás kérdéseket az éppen formálódó nemzetközi bíróság fogja rendezni.

Úgy véljük, elképesztő naivitás sűt Linder könyvéből. Miközben csehszlovák, román, szerb és francia csapatok szállták meg a magyar állam területének jelentős részét, a magyar hadügyminiszter a még nem is létező nemzetközi bíróságon akarta megvédeni Magyarországot.

Ráadásul Linder konkrét cselekvés helyett szimbolikus lépésekkel töltötte az idejét: egyrészt elrendelte az uralkodó monogramjával díszített sapkarózsák piros-fehér-zöldre cserélését, másrészt a Honvédelmi Minisztériumot átkeresztelte Hadügyminisztériummá. Utóbbi lépésével óriási káoszt okozott.

A káoszt tovább növelte, hogy egyik⁷ államtitkára, Friedrich István teljesen önjáró módon végezte munkáját.⁸ A Károlyi-kormány kaotikus működésére jellemző az a történet, mely arról szól, hogy hogyan lett hadügyi államtitkár Friedrich: „[...] Károlyi egy ízben, még a forradalom előtt, említette neki (már-mint Friedrichnek – G.L.), hogy amennyiben kormányra jut, esetleg honvédelmi miniszteri államtitkárnak fogja őt kinevezni. Ez azonban Friedrichnek elég volt. Október 31-én plakátokat ragasztatott ki, amelyekben 'Friedrich István hadügyi államtitkár' aláírással szózatot intézet a katonákhoz, másnap pedig egyszerűen beült a honvédelmi minisztérium államtitkári szobájába.”⁹

A Károlyi–Linder–Friedrich háromszöget az alábbi módon jellemezte Gratz Gusztáv: „Linder hadügyminiszter azt hitte, hogy Friedrich Károlyitól kapta megbízását, Károlyi úgy vélte, hogy Linder nevezte ki.”¹⁰ Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy Friedrich hadügyi államtitkárként 1918. november 8-án úgy adott ki egy leszerelési utasítást, hogy arról Linder nem tudott. Ezen leszerelési utasítás szerint az őt – már besorozott legfiatalabb korosztály – maradt volna szolgálatban, a legénységi állomány többi részét azonnal leszerelték volna.

Linder sértődötten reagált, november 9-én beadta felmondását, Károlyi elfogadta ezt, majd Bartha Albert vezérkari ezredest nevezte ki hadügyminisz-

7 A másik államtitkári posztot Böhm Vilmos töltötte be.

8 Ligeti 2020, 263–264.

9 Gratz 1935, 67.

10 Uo.

terré. Linder azonban tárca nélküli miniszterként tagja maradt Károlyi kormánynak. E minőségében írta alá 1918. november 13-án Belgrádban a katonai konvenciót. Tárca nélküli minisztersége sem volt hosszú életű, 1919 decemberében erről a posztról is lemondott.¹¹

Bartha Albert hadügyminisztersége (1918. november 9. – 1918. december 12.)

Bartha Albert¹² hadügyminiszterségét alapvetően három dolog határozta meg: egyrészt a november 12-i hadseregszervezési rendelet, másrészt a november 13-i belgrádi katonai konvenció, harmadrészt a Katonatanács elnökének, Pogány Józsefnek a folyamatos támadásai.

Bartha hadügyminiszterségének első meghatározó eleme az volt, hogy november 12-én jelentősen bővített formában újra kiadta a Friedrich-féle (azaz a november 8-i) rendeletet, melyről azt gondolta, hogy a sorozáson alapuló hadsereg újjászervezésének fontos eszköze lehet. Azaz Bartha egy sorozáson nyugvó hadsereg szervezéséhez kezdett hozzá. Sőt, a katonai alakulatok megszervezése mellett a nemzetőrség és a polgárőrség felállításáról is rendelkezett.¹³

Bartha hadügyminiszteri tevékenységének második meghatározó eleme a november 13-i belgrádi katonai konvenció volt. Ennek első két pontja alapvetően befolyásolta Bartha mozgásterét:

- Az első pont meghatározott egy vonalat, mely mögé vissza kellett vonni a magyar haderőt, továbbá kimondta, hogy: „A kiűritett területet a szövetségesek teljes joggal megszállják, a szövetséges hadsereg főparancsnoka által meghatározandó feltételeknek megfelelően.”¹⁴

11 Hornyák 2005, 29.

12 Életútjáról lásd Haas 2002., illetve Szijj–Ravasz 2000, 59–60.

13 Révész 2019, 103.

14 A belgrádi katonai konvenció szövegét közli Ádám–Ormos 1999, 16–18.

- A második pont pedig kimondta, hogy a magyar hadsereget le kell szerelni, „[...] a belső rend fönntartásához szükséges hat gyalogos és két lovashadosztály, valamint az I. szakaszban említett rendőri erők kivételével.”¹⁵

A magyar csapatok Bartha parancsára végrehajtották a demarkációs vonalra történő visszavonulást Erdélyben és az ország déli határai mentén. Így mind a román, mind a szerb hadsereg jelentős területeket foglalt el a magyar állam területéből. Ráadásul mivel a Bánságra mind Románia, mind a szerveződő délszláv állam igényt tartott, reálisan felmerült egy szerb–román háború rémképe az antant vezetői fejében. Ennek megelőzése érdekében a francia hadsereg 1919. január 25-én benyomult a Bánságba és egy ún. ütközőzónát hozott létre két kis szövetségese között.¹⁶

A Felvidék esetében – amelyről nem rendelkezett a belgrádi konvenció, a december eleji Bartha–Hodža tárgyalások során húzták meg azt a vonalat, amely mögé a magyar haderőnek vissza kellett vonulnia.¹⁷ De a december 6-i Bartha–Hodža vonal kérészeltűnek bizonyult. A Párizsban tartózkodó Edvard Beneš ügyes lobbizással elérte Pichon francia külügyminiszternél, hogy a csehszlovák hadsereg által megszállandó Szlovákia déli határait jóval a Bartha–Hodža-vonaltól délebbre húzzák meg. Az ezen vonalat tartalmazó jegyzéket – első Vix-jegyzék – 1918. december 23-án adták át a Károlyi-kormánynak. Károlyi meghátrált és elrendelte a felvidéki magyar haderő visszavonását a Párizs által kijelölt vonalra.¹⁸ De ekkor már nem Bartha volt a hadügyminiszter.

Azt is itt kell rögzíteni, hogy a Károlyi-kormány utasítására a Bartha által vezetett Hadügyminisztérium a belgrádi katonai konvenció fentebb idézett második pontját is végrehajtotta, azaz leszerelte a hadsereget. Révész Tamás adatai szerint 1918 november végéig 1,3 millió katona tért vissza a frontokról. Ezek közül 579 ezer fő jelent meg a különféle leszerelő bizottságok előtt, míg 720 ezer fő egyszerűen hazament a családjához.¹⁹

15 Uo.

16 A kérdéskörrel bővebben lásd Bene 2021, 11–26

17 Popély 2014, 20–21.

18 A részleteket lásd Gulyás 2008, 139–143.

19 Révész 2019, 126.

Bartha hadügyminiszteri tevékenységének harmadik meghatározó eleme folyamatos konfliktusa volt a kommunista katonapolitikussal, Pogány Józseffel,²⁰ aki súlyát annak köszönhette, hogy uralma alá hajtotta a Katonatanácsot. A történet az alábbi módon zajlott: a budapesti Katonatanács 1918. október 25-én alakult meg. A szovjet–oroszmintára létrejött szervezet – amely mellett számos más katonatanács működött az országban – rövid időn belül fontos szerepet töltött be a Magyar Királyság sorsának alakulásában. A szervezet meghatározó szerepet játszott az október 30–31-i budapesti zavargásokban, és Tisza István gróf, volt miniszterelnök meggyilkolásában, mindent egybevetve 1918 őszén az októbrista rendszer szilárd támaszát jelentette. A szervezet történetében fontos esemény történt 1918. november 3-án, mivel ezen a napon átnevezték és át is szervezték a testületet: Forradalmi Katonatanács helyett már „hivatalosan” Budapesti Katonatanács lett az elnevezés. Az addigi elnököt, Csernyák Józsefet lefokozták alelnökké, míg az elnöki posztot Pogány József szerezte meg.²¹

Ezen pozíciójából rendszeresen támadta Bartha hadügyminisztert, aki ki-nevezése napján kijelentette, hogy „semmilyen katonatanácsot nem tűr.”²² Bartha fel akarta oszlatni a Budapesti Katonatanácsot, illetve ennek vidéki szervezeteit, majd ezt követően ún. riadóalakulatokat szervezett volna.²³ Itt jegyezzük meg, hogy ezek az alakulatok nem a sorozott hadseregből kerültek volna kialakításra, hanem megbízható tiszttekből és altiszttekből, vidéki bázisokon.

A Károlyi-kormány – bár nem különösképpen értett egyet Pogánnyal – a riadóalakulatok körül kialakult Bartha–Pogány konfliktusban Pogány oldalára állt. Ilyen előzmények után került sor az 1918. december 12-i tüntetésre. Ezen a napon Pogány gyakorlatilag a Budapesten tartózkodó összes katonát felvonultatta Bartha és az ellenforradalminak nevezett tisztikar ellen. A kortárs Gratz Gusztáv az alábbi módon írta le az eseményeket: „A katonatanács parancsára a csapatok a reggeli órákban kaszárnyáikban gyülekeztek és onnan teljes felszereléssel, egy nemzeti és egy vörös zászló alatt, a Szózatot és a Himnuszt énekelve

20 Életútjáról lásd Sakmyster 2012., illetve Szijj–Ravasz 2000, 546–547.

21 Liptai 1979, 33.

22 Révész 2019, 104.

23 Hajdú 2000, 357.

vonultak fel a várba. A tüntetésen kb. 7000 katona vett részt. Sűrű kiáltásaik: 'Le Bartha hadügyminiszterrel, éljen Pogány József' nem hagyták kétségben a felvonulás célját. A várba érve a tüntetők a miniszterelnökség előtti téren helyezkedtek el. Innen 24 tagú küldöttséget menesztettek Károlyihoz, akinek átadták a katonák pontokba foglalt követeléseit."²⁴

A küldöttség összesen 7 pontot terjesztett Károlyi elé, de itt adjuk is át a szót ismét Gratznak: „E pontok szerint a katonák kívánták: Bartha hadügyminiszter leváltását, polgári hadügyminiszter kinevezését, a hadügyminisztérium újjászervezését, a minisztérium osztályainak a vezérkar kezéből való kivételét, a külön tiszti csapatok azonnali feloszlását, a katonai parancsnokoknak a legénység általi megválasztását, a legénységi katonák tiszti rangra való emelésének lehetőségét.”²⁵

Károlyi, miután átvette a pontokat, a küldöttségnek megígérte, hogy azokat kormánya elé terjeszti. A katonák távozása után lázas tanácskozás vette kezdetét: Károlyi kormánya két szociáldemokrata tagjával, Garami Ernővel és Kunfi Zsigmonddal próbálta meg értékelni Pogány akcióját. Garami amellet érvelt, hogy Pogányt el kell távolítani a Katonatanács éléről. Kunfi elnézőbben ítélte meg Pogány akcióját. A megbeszélésekbe bekapcsolódó Böhm hadügyi államtitkár Garami álláspontját támogatta.

A végső szót Károlyi mondta ki, lemondásra szólította fel Barthát, aki azonnal lemondott. Ez egyfajta lavinát indított meg: Batthyány belügyminiszter²⁶ és Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter is távozott a kormányból.

Hajdú Tibor – pedig ő Károlyi pozitív irányban erősen elfogult életrajzírója – úgy értékelte Bartha lemondatását, hogy „nem volt szerencsés.” Ennek oka pedig Hajdú szerint az volt, hogy Károlyi elhitte, hogy Bartha a tiszti különítmények megszervezésével ellenforradalmi fordulatot készít elő, pedig csak a hadügyminiszteri hatáskört destruáló Katonatanácstól és Pogánytól akart megszabadulni.²⁷

24 Gratz 1935, 71.

25 Uo.

26 A Károlyi-kormányban végzett munkájáról lásd emlékiratait, Batthyányi 2017, 300–357.

27 Hajdú 2012, 109.

Károlyi Mihály hadügyminisztersége (1918. december 12. – 1918. december 29.)

Bartha lemondása után felmerült a kérdés: Ki legyen a hadügyminiszter? Két politikus szeretne volna elnyerni ezt a pozíciót, egyrészt Pogány, másrészt Böhm Vilmos. Pogányt nem nevezhette ki Károlyi, hiszen ezzel nyíltan beismerte volna, hogy a december 12-i tüntetés eredményes volt. Böhm pedig azért nem lehetett, mert akkor azonnal kezdetét vette volna a Bartha–Pogány küzdelemhez hasonló Böhm–Pogány vetélkedés. Így Károlyi egy köztes megoldást választott: ideiglenes saját magát nevezte ki hadügyminiszterré.

Bár ez burkoltan Böhm győzelmét jelentette, ugyanis a szociáldemokrata politikus megtarthatta hadügyi államtitkári posztját. Így pedig ő volt az, aki ténylegesen irányította a Hadügyminisztériumot.

Ennek ellenére Károlyi hadügyminiszterségéhez egy kínos epizód fűződik, a Mackensen-ügy.²⁸ 1918. november 10-én Ferdinánd román király ultimátumot intézett a Románia nagy részét megszállás alatt tartó keleti német hadsereg főparancsnokához, Mackensen tábornokhoz, hogy azonnal adja meg magát. A megadás helyett Mackensen Ukrajnából, Romániából és a Bánságból összevonta alakulatait, és szervezett visszavonulásba kezdett. A nyilvánvaló földrajzi adottságok miatt ezen visszavonulást csak Magyarországon keresztül hajthatta végre.

Berlin azonnal felvette a kapcsolatot Budapestevel, és hamarosan megszületett a megállapodás: Mackensen hadserege Magyarországon keresztül hazatérhet Németországba. A magyar kormány a németek rendelkezésére bocsátja az ezekhez szükséges vasúti kapacitást. Cserébe viszont a német kormány minden katonavonatért négy vonat szettet szállít Magyarországnak. November második felében megkezdődött az első német egységek hazaszállítása: a Délvidéken tartózkodó ún. bajor alpesi hadtestet november 22-én vagonírozták be Szegeden.

28 A kortársak közül az ügyet részletesen feldolgozta Barkóczy-Klopsch 1923.

Ezek a bajor alakulatok a Szeged–Budapest–Pécs–Passau-vonalat használva érkeztek meg Bajorországba.²⁹

A balkáni francia csapatok vezetői, Franchet d' Esperey és Henryes tudtak a magyar–német egyezségről, de ezekben a napokban még úgy gondolták, hogy a francia hadsereg érdeke az, hogy elősegítse a német hadsereg visszavonulását, nem pedig az, hogy akadályozzák. Csakhogy november 21-én Henryes Párizsból azt az utasítást kapta, hogy akadályozza meg a Mackensen-hadsereg visszavonulását. Arról, hogy a német hadsereg nem vonulhat vissza Magyarországon, Henryes másnap értesítette Károlyit.³⁰ Ez konkrétan azt jelentette, hogy a Károlyi-kormánynak kellett volna lefegyvereznie Mackensen hadseregét.

Ennek első lépéseként Károlyi november 23-án kinevezett egy ún. miniszteri fegyverszüneti bizottságot, amelynek élére Kiszely Gyula kormánybiztost állította.³¹ A kormánybiztos november 25-én találkozott Mackensen tábornokkal. Erről az alábbiakat jelentette a budapesti Hadügyminisztériumba: „Mackensen vezértábornagyot a fegyverek letételére és azoknak, valamint a hadianyagoknak átszolgáltatására felszólítottam és miután ezt a vezértábornagy megtagadta, hivatkozással arra, hogy Magyarország ez idő szerint nem képes ezen felszólításnak más módon érvényt szerezni, a hadseregcsoporthoz Magyarországon területén fegyveresen való átvonulása ellen a magyar kormány tiltakozását fejeztem ki.”³²

Károlyi november 27-én megmondta Vix alezredesnek – ez volt az első találkozásuk –, hogy a formálódó magyar hadsereg nem képes arra, hogy lefegyverezze az országon áthaladó Mackensen-hadsereget. A legtöbb, amit tehet, hogy felrobbantja a vasútvonalakat. Károlyi Henrys tábornoknak is levelet írt, melyben azt fejtegette, hogy a magyar kormánynak semmiféle kényszerítő erő nem áll rendelkezésre a Mackensen-féle haderő lefegyverzésére. Közben belépett a képbe Berthelot tábornok is, aki december 2-án levélben követelte a Károlyi-kormánytól a németek lefegyverzését. Ezzel párhuzamosan a Nagyszze-

29 Barkóczy-Klopsch 1923, 10–11.

30 Ormos 1984, 93–95.

31 Barkóczy-Klopsch 1923, 20–21.

32 Barkóczy-Klopsch 1923, 21.

benben tartózkodó Mackensen időhúzásba kezdett: bejelentette, hogy hajlandó csapatai leszerelésére, és még azokat a helyeket – a Hatvan–Cegléd–Szentés–Békéscsaba–Nagyvárad–Debrecen–Nyíregyháza-vonal által határolt terület – is megjelölte, ahol az internálás végrehajtható.³³

Azt, hogy ez a bejelentés valójában időhúzás volt, jól mutatja, hogy 1918. december 11-én Mackensen levelet írt a magyar kormánynak. Ebben bejelentette, hogy a Berlinből kapott parancs értelmében hadserege megtartja fegyvereit, és hazatér Németországba. A magyar kormányt arra kérte, hogy ezt ne akadályozza.³⁴

A következő hetekben a „helyzet tanulmányozása” címszóval követhetetlen levelezés vette kezdetét Franchet d’Esperey, Henryes, Vix, Berthelot és Károlyi között.³⁵ A problémára – azaz, hogyan lehet internálni egy 170 ezer főből álló haderőt – a december 16-i Károlyi–Vix megbeszélésen született egy megoldás, pontosabban egy látszatsmegoldás: internálják Mackensen tábornokot, miközben folytatódik magának a német hadseregnek a kivonása Magyarországon keresztül.

A tábornagy internálása zökkenőmentesen zajlott: Mackensen december 16-án este Nagyváradról Budapestre érkezett, az Országház miniszteri dolgozószobájában találkozott Károlyival és Böhmmel, akik az antant nyomásával magyarították a tábornagy internálását. Másnap – december 17-én – Mackensent Károlyi László főtí kastélyába internálták.³⁶

Érdeemes rámutatni arra, hogy Ormos Mária hogyan értékelte a fenti eseményt: egyrészt kijelenti, hogy ilyen olajozott csodák aligha esnek meg a valóságban. Másrészt leszögezi, hogy az internálás aligha volt egyéb, mint jól megszervezett és végrehajtott komédia, amelyhez a franciák szívesen asszisztáltak, mert ennél jobbat nem tehettek.³⁷ Mackensent január elején Fótról Belgrádba, majd Szalonikibe vitték a franciák, ahonnan csak 1919. november 25-én bocsátották haza.

33 Ormos 1984, 97.

34 Uo.

35 A részleteket lásd Ormos 1984, 96–99., továbbá Barkóczy-Klopsch 1923, 26–28.

36 A részleteket lásd Gratz 1934, 74.

37 Ormos 1984, 99.

A Mackensen-ügy lezárásaképpen ismertetjük a magyar miniszteri fegyverszüneti bizottság 1919. január 31-én kelt, Tájékoztatás Mackensen vezértábornagy hadseregéről című jelentésének I. részében foglaltakat: „Végre 1918 december 31-én sikerült 2036 német katonát a csóthi táborba internálni. Ezek azonban a következő napokban mind megszöktek. 1919. január 3-ával Mackensen vezértábornagy egész hadserege elhagyta volt Magyarországot, csak Mackensen vezértábornagy és szűkebb törzskara maradtak még itten.”³⁸

Károlyi a Mackensen-ügy lezárulásával párhuzamosan úgy döntött, hogy a hadügyminiszteri posztot Festetics Sándorra bízta.

Festetics Sándor hadügyminisztersége (1918. december 29. – 1919. január 19.)

A történészek számára a mai napig rejtély, hogy Károlyi miért nevezte ki Festetics Sándort hadügyminiszternek. Kétségtelen tény, hogy volt katonai tapasztalata, hiszen a Nagy Háborút a császári és királyi 19. huszárezredének tisztjeként harcolta végig. 1918 novemberében századosként szerelt le. Néhány történész szerint a hadügyminiszterré történő kinevezésében a rokonság játszotta a legnagyobb szerepet. Hiszen Festetics Károlyi Mihály nővérét, Károlyi Júliát vette feleségül, így Károlyi és Festetics sógorok voltak.

Festetics Bartha álláspontját tette magáévá:³⁹ fel kell számolni a katonatanácsokat, csökkenteni kell a pacifisták befolyását, növelni kell a hadsereg fegyelmét, meg kell szilárdítani a tisztek tekintélyét, megbízható karhatalmi és tiszti századokat kell felállítani.

Festetics 1919. január 7-én megpróbálta elképzelései egyik fontos elemét, a Budapesti Katonatanács felszámolását megvalósítani. Ennek jegyében le akarta tartóztatni a kommunista vezetőket, és megpróbálta lefegyverezni a baloldali

38 Barkóczy-Klopsch 1923, 29–30.

39 Rövid ideig tartó hadügyminiszterségéről lásd Ács 1994, 68–69. illetve Szijj–Ravasz 2000, 184.

vezetés alatt álló csapattesteket. Ehhez az 1. vadászezred (korábbi katonai rendészeti alakulatok), a rendőrség és a hozzá hű katonai alakulatok adták volna az erőt. Pogány azonban gyorsabban lépett, megakadályozta Festeticset tervei végrehajtásában. Ez azért sikerülhetett Pogánynak, mert a Festetics által megbízhatónak ítélt 1. vadászezred ellene fordult.⁴⁰ A Katonatanács azonnal kihasználta a lehetőséget: „[...] Károlynál vádat emelt Festetics ellen. Károlyi ezúttal sem mert Pogánnyal szemben helyt állni. Félt tőle, és olyan erőnek tartotta, amelylyel nem lehet megküzdeni. Különben is ez ellenforradalmárság vádja, amelyet Festeticcsel szemben hangoztattak, nála mindig hiszékeny fülekre talált.”⁴¹ A minisztertanács felemás döntést hozott: felmentette Festeticset az ellenforradalmárság vádja alól, de egyúttal azt is kijelentette, hogy Pogány jóhiszeműen járt el, amikor vádat emelt ellene. Ezen határozat után Festetics helyzete tarthatatlanná vált. Károlyi kénytelen volt leváltani.

Hadügyminiszterségének még egy érdekes momentumát érdemes rögzíteni. 1919 januárjában az addig különféle elnevezéssel harcoló székely alakulatoknak ő adományozta a Székely Hadosztály nevet.⁴²

Szinte ezzel egyidőben kitört a kormányválság.⁴³ Ez két eredménnyel zárult: egyrészt 1919. január 11-én a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága Károlyit egyhangúlag ideiglenes köztársasági elnökké választotta. Másrészt több napig tartó alkuzódás után 1919. január 18-án megalakult a Berinkey-kormány.⁴⁴

Böhm Vilmos hadügyminisztersége (1919. január 19. – 1919. március 21.)

A Berinkey-kormányban Böhm Vilmos kapta a hadügyminiszteri tárcát, ezzel a hadsereg egyértelműen a szociáldemokraták kezébe került. Böhm államtit-

40 Hajdú 2012, 112.

41 Gratz 1934, 75

42 Domonkos 2010, 205.

43 Erről bővebben lásd Borsányi 1988, 170–176.

44 Összetételét közli Bölöny 1987, 93.

kárként maga mellé vette a Ludovika Akadémia parancsnokát, Stromfeld Aurél vezérkari ezredest.⁴⁵ Ugyanekkor Böhm megvált Friedrich István hadügyi államtitkártól, aki e minőségében 1918. november elejétől – függetlenül az éppen aktuális hadügyminiszter személyétől – önjáró módon tevékenykedett a hadügyminisztériumban.

Mint az már korábban bemutattuk, Böhm gyakorlatilag államtitkárként 1918. november elejétől folyamatosan a hadügyminisztériumban dolgozott. Ennek ellenére szakított a korábbi hadügyminiszterek elképzelésével, a sorozott hadsereg elvével. 1919. február 22-én kiadott mozgósítási rendelete – 2669. eln. 6. számú rendelet – egyértelműen mutatja, hogy Böhm önkéntes haderőt kívánt felállítani. Breit József könyvében végig következetesen „zsoldos hadseregnek” nevezte az így felállított haderőt.

Itt kell megjegyezni, hogy a rendelet szövege már Böhm hadügyminiszterségének 6. napján – azaz 1919. január 26-án – kész volt, de Pogány – akinek Böhm elvitte megmutatni a rendelet tervezetét – attól félve, hogy a rendelet hatására csökken a befolyása a hadsereg felett, igyekezett annak kiadását hátráltatni.

Ráadásul Böhmnek szembe kellett néznie a zsoldkérdéssel. Erről így írt emlékirataiban: „A politikai ellentétek azonban minden ezredben elsimultak, amikor a zsoldkérdésről esett szó. Ellenforradalmi és kommunista csapatok vállalva, szinte testvéri egyetértéssel igyekeztek fegyveres erejüket a magasabb zsold kieroszakolásának céljára felhasználni. [...] A zsoldmozgalom kiterjedt a hadsereg és a nemzetőrség valamennyi csapattestére.”⁴⁶ Természetesen ezen mozgalom élén is Pogány Józsefet láthatjuk, erről így írt Böhm: „A miniszteri kinevezésemet követő harmadik napon, már január 22-én, Pogány a katonatanács nevében követeli a zsoldok rendezését: a 15 koronás zsoldnak 30 koronára történő felemelését.”⁴⁷

A Böhm és Pogány közti kb. egy hónapnyi huzakodás után nyilvánosságra hozott 2669. eln. 6. számú rendelet főbb elemei az alábbiak voltak:

45 Katonai pályafutásáról lásd Hetés 1978.

46 Böhm 1922, 203–204.

47 U.o.

- Önkéntes katonai szolgálatra csak 24. életévüket betöltő férfiak jelentkezhetek.
- Megbízhatóságukról valamilyen hatóság, illetve politikai, társadalmi, etc. szervezettől írásbeli igazolást kellett kapniuk.
- A belépőknek hat évi szolgálatot kellett vállalniuk.
- A „demokratikus fenyítő hatalom” gyakorlását átadta a katonatanácsoknak.
- Azok az öt legfiatalabb korosztályhoz tartozó katonák, akiket a bizalmiak érdemesnek tartottak, tovább szolgálhattak.

A Böhm–Stromfeld páros azt tűzte ki célul, hogy egy 70 ezer főből álló önkéntes hadsereget állít fel. Elképzelésük szerint ezen 70 ezer fő túlnyomó részét a szervezett munkásság adta volna. Ennek érdekében a hadügyminiszter összehívta a szakszervezeti vezetőket, hogy rajtuk keresztül fokozza a toborzás eredményességét. Sőt, részt vett és beszédet mondott a Tényleges Tisztek Szakszervezetének ülésén is.⁴⁸

A toborzás azonban lassan haladt és csak vidéken folyt: egyrészt Pogány áskálódásai, másrészt a budapesti helyőrség állapota miatt. Erről a kortárs katonai szakíró, Breit József az alábbi képet festette: [...] ez a csőcselék helyőrség már csak ezért is ellenezte a hadsereg újjászervezését, mivel a szándékolt újítástól a kaszárnyai élet akkor dívott nagy előnyeit, a semmittevés dacára számára biztosított jómódot féltette”.⁴⁹

Breit szerint Böhm az alábbi módon akarta megoldani a problémát: ”Ezért a hadügyminisztérium az átszervezést tényleg csak a vidéki dandár csoportoknál kezdte meg, s az volt a terve, hogy a vidéki dandár csoportok megszervezése után, ezekkel előbb leszerelteti Pogány budapesti csapatait és csak azután szervezi meg a budapesti dandár csoportokat is.”⁵⁰

A toborzás sikerét elősegítendő a Magyar Szociáldemokrata Párt titkársága az országban működő pártszervezetei részére körlevelet küldött ki, melyben arra kérte őket, hogy fejtsenek ki propagandát annak érdekében, hogy a szer-

48 Révész 2019, 108–110.

49 Breit 2011, 109.

50 Uo.

vezett munkásság jelentkezék a hadseregbe. Emellett az 1919. február 9-én megtartott pártkongresszuson is folyt az agitáció a hadseregbe történő belépés érdekében. Ezen akciók eredményéről hallgassuk meg Böhmöt: „Minden fáradás hiábavalónak bizonyult. Az idősebb, öntudatos ipari munkásság megunt a négy éves háború katonai szenvedéseit. Fölszólítás, toborzás, agitáció nem használt semmit, a munkás nem volt hajlandó arra, hogy újra a katonai életnek szentelje magát.”⁵¹

Hetés Tibor könyvében – bár 1978-ban megjelent kötete mind szemléletében, mind szókincsében elavult – két érdekes szempontot vetett fel a toborzás sikertelenségével kapcsolatban. Egyrészt a paraszti tömegek közömbösségét: a parasztság nagy részét a földtulajdon megszerzése és annak megművelése érdekelte. Másrészt azt, hogy a munkásság többségét a kenyérért való mindennapi küzdelem kötötte le.⁵²

Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy a toborzás katasztrofális eredménnyel járt. Öt heti toborzás után az előirányzott 70 ezer fő helyett mindössze 5 ezer fő jelentkezett a hadseregbe.⁵³ Ez különösen megviselte Stromfeld Aurél államtitkárt – aki Böhm mellett jelentős munkát végzett a toborzásra alapuló hadsereg koncepciójának kidolgozásában, és magában a toborzás folyamatában is –, ezért 1919. február 25-én beadta lemondását a hadügyi államtitkári posztról.⁵⁴ Másnap az MSZDP rendkívüli pártvezetőségi ülést tartott, ahol rábeszéltek Stromfeldet lemondásának visszavonására.

A magyar hadügyi politika következő fontos eseményére 1919. március 2-án került sor. Ezen a napon Károlyi Mihály Szatmárnémetibe látogatott – Böhm, Pogány és Nagy Vince belügyminiszter, a város szülötte alkotta kíséretét –, ahol beszédet mondott három újabb székely zászlóalj ünnepélyes eskütételén. Beszédében Károlyi váratlanul harcias hangnemet ütött meg. Idézzük: „Hallja meg szavunkat és értse meg az egész világ: nem lehet egy népből kiirtani az önfenntartási ösztönt... hogyha a párizsi békekonferencia a wilsoni elvek, a

51 Böhm 1922, 210.

52 Hetés 1978, 82.

53 Révész 2019, 110.

54 Levelét teljes terjedelemben közli Böhm 1922, 211–212.

népek önrendelkezési joga és a megegyezéssel béke ellen Magyarország föld-rabolása mellett döntene, akkor mi a végszükség esetében még fegyverrel is fölszabadítjuk ezt az országot.”⁵⁵

A történészek a mai napig csak találgatják, hogy az addig pacifista Károlyi miért mondta ezeket a mondatokat. Hajdu Tibor szerint Károlyi ekkor már némi információval rendelkezett arról, hogy hamarosan átadásra kerül egy újabb antant jegyzék – ez lesz majd a március 20-i Vix-jegyzék –, amely rendkívül kedvezőtlen területi rendelkezéseket fog tartalmazni Magyarország számára. Révész Tamás szerint Károlyi Mihály március elejére lassan eltávolodott korábbi pacifista politikájától, és azon kezdett el gondolkodni, hogy fegyverrel száll szembe a szomszéd államok követeléseivel.⁵⁶

Jelen tanulmány szerzője úgy véli, hogy Károlyi pontosan tudta, milyen jellegű beszédet vár el tőle a Székely Hadosztály tiszti kara. Azt gondoljuk, hogy Károlyi látogatásának és beszédének célja a kormány és a Székely Hadosztály között fennálló feszültségek kezelése volt. Ezért mondta Károlyi azt, amit mondott. Ennek ellenére a beszéd nem aratott sikert a katonák körében. Stomm Marcel, aki részt vett az ünnepségen, az alábbi módon értékelte a beszédet: „[...] magának Károlyi Mihálynak dadogó beszéde fokozta a kedvezőtlen benyomást a beszédről, Károlyiról és a magyar kormányról.”⁵⁷

Böhm és Stromfeld március hónap első heteiben tovább folytatta az új hadsereg szervezésére irányuló erőfeszítéseit. Nem sok eredménnyel. Március közepén a hadsereg a teljes ziláltság állapotát mutatta, a szó szoros értelmében akcióképtelenné vált.⁵⁸

Itt jegyezzük meg, hogy 1919 márciusára a magyar állam területén egyetlen egy harcképes alakulat maradt, a Székely Hadosztály, amely a történeti Erdély határán állt és megakadályozta, hogy a román hadsereg kijusson az Alföldre. Kratochvil – a Székely Hadosztály parancsnoka – több ízben üzent a budapesti hadügyminisztériumba: azt fejtegette, hogy a budapesti kormánynak a lehető

55 Károlyi beszédét közli Károlyi 1968, 292–294.

56 Révész 2019, 108.

57 Stomm 1990, 53.

58 Hetés 1978, 84.

legnagyobb mértékben gondoskodnia kell a Székely Hadosztály felszereléséről a hadosztály harcképességének fenntartása érdekében. Hiszen küszöbön áll egy újabb román támadás. Ha a hadosztály ennek megfelelő felszereltség hiányában nem tud ellenállni, a románok behatolnak az Alföldre és megnyílik az út előttük Budapestre. Az üzenetek ellenére a Székely Hadosztályt Böhm csak tessék-lás-sék módon támogatta. Ennek magyarázatát abban kell keresnünk, hogy Böhm igyekezett elkerülni a konfliktust Pogánnyal, aki kifejezetten ellenséges módon viszonyult a székely haderőhöz.

Egy tipikus történet: amikor Stomm Marcell Kratochvil parancsára Budapesten járt, Böhm-től fegyvert és lőszeret kért a hadosztály számára, azt Böhm kiutalta nekik. Az igazán megdöbbentő, ami ezután történt, erről Stomm Marcell így irt emlékirataiban: „Felhívta – mármint Böhm – figyelmünket, hogy Pogány kormánybiztos a székely hadosztályparancsnok kéréséről, illetve erről a tárgyalásról semmit ne tudjon meg, mert különben meghiúsítja a székely hadosztály részére kiadandó anyag kiszállítását. Erre ígéretet tettünk.”⁵⁹

Joggal merül fel a kérdés: Mi rejlik Pogány magatartása mögött? A válasz egyszerű: Pogány úgy vélte, hogy a Székely Hadosztály és különösen annak tisztikara ellenforradalmár, a kormány iránti hűségük erősen megkérdőjelezhető. Ellenséges szándékokat táplál a budapesti kormánnyal szemben, sőt, várható, hogy előbb vagy utóbb fegyverrel fordul ellene. Mindezek miatt 1919 februárjában a lefegyverzésüket követelte.

Visszatérve az események menetére: Böhm Berinkey-kormányban betöltött hadügyminiszterségének a harmadik Vix-jegyzék vetett véget. 1919. március 20-án a budapesti antant által megbízott Vix francia alezredes átadta az ún. harmadik Vix-jegyzéket Károlyi Mihálynak. Ebben az antant azt követelte, hogy a magyar kormány vonja vissza a Szamos-völgyét, a Király-hágót és a Maros-völgyét védelmező haderejét – ennek zömét a Székely Hadosztály adta – a Vásárosnamény–Debrecen–Dévavára–Orosháza–Hódmezővásárhely-vonalra. Ily módon tegye lehetővé, hogy a Vásárosnamény–Debrecen–Dévavára–Orosháza–Hódmezővásárhely-vonal és az Arad–Nagyvárad–Szatmárnémeti-vonal között egy semleges zóna jöjjön létre.

59 Stomm, 1990. 40.

Károlyi válaszát kétféle verzióban ismerjük: Egyrészt emlékirataiban úgy emlékezett, hogy ő a jegyzékre azonnal nemet mondott. Ezzel szemben Vix aznapi táviratában úgy tájékoztatta Párizst, hogy „a magyar kormány ünnepelesen tiltakozni fog, de meghajlik a konferencia határozata előtt.”⁶⁰

Nem tudjuk, hogy melyik verzió történt meg valójában. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy a Vix-jegyzék átvételekor Böhm jelen volt. Ezt követően a Hadügyminisztériumba sietett, ahol két legközelebbi munkatársának – Stromfeld Aurél és Tombor Jenő – feltette a kérdést: milyen választ lehet adni a Vix-jegyzékre? Válaszukról így ír emlékirataiban: „Alig fél óra múlva [...] megjelent a két katona; egybehangzóan mind kettőnek az volt a véleménye, hogy ezt a jegyzéket nem szabad és nem lehet elfogadni, mert ez Magyarország teljes gazdasági, politikai és katonai megsemmisítését jelenti.”⁶¹

Tombor ehhez még az alábbiakat fűzte hozzá: „Föl kell hívni a fegyveres védekezésre az egész országot. [...] Az ország vezetésére e pillanatban más alkalmas kormányzatot nem lát, mint a fegyveres védelmet megszervezni tudó szociáldemokrata pártot, de ennek ki kell békülnie, meg kell egyeznie a kommunista párttal, hogy a régi Ausztria északi határán álló orosz szovjetcsapatokkal a szövetségi együttműködés létrejöhesse.”⁶² Ezen konzultáció után Böhm felhívta telefonon Kratochvilt, aki határozottan kijelentette, hogy „[...] ő és az egész székely hadosztály a jegyzék elfogadását ellenzik.”⁶³

Böhm ezen információk birtokában vett részt a március 20-i esti minisztertanácson és a szociáldemokrata párt vezetőségének másnap délelőtti tanácskozásán. A különféle megbeszélésekből végül a Kun Béla által vezetett kommunisták jöttek ki a legjobban, és március 21-én délután kikiáltották a proletárdiktatúrát.

Ezzel véget ért Böhm hadügyminisztersége és lezárult a magyar hadtörténelem azon időszaka, amikor 5 hónap alatt 5 hadügyminiszter váltotta egymást.

60 Idézi Ormos 1998, 45.

61 Böhm 1922, 240.

62 Uo.

63 Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kézikönyvek

Böölöny 1987. Böölöny József: *Magyarország kormányai 1948–1987*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Sziji–Ravasz 2000. Sziji Jolán (főszerk.) és Ravasz István (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-ZS*. Petit Real könyvkiadó, Budapest, 2000.

Nyomtatott források

Ádám–Ormos 1999. Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

Linder 1919. Linder Béla: *Kell-e katona?: a militarizmus csődje*. Bíró M. Lantos biz, Budapest, 1919.

Emlékiratok

Batthyányi 2017. Batthyányi Tivadar: *Beszámoló*m. Szépműves, Budapest, 2017.

Breit 2011. Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. In: Furkó Zoltán (szerk.): *A vörös háború. Herczeg Ferenc, Mályusz Elemér, Breit József írásai*. Filmkapu Kft, Budapest, 2011.

Gratz 1935. Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1935.

Károlyi 1968. Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Stomm 1990. Stomm Marcel: *Emlékiratok*. Sajtó alá rendezte Gallyas Ferenc. Magyar Hírlap Könyvek, Budapest, 1990.

Szurmay 2005. Surmay Sándor: *A magyar katona a Kárpátokban*. N.R.G.-COM Kiadványok, Budapest, 2005.

Feldolgozások

- Ács 1994.** Ács Tibor et al.: *Honvédelmi miniszterek. 1848–1994.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.
- Barkóczy-Klopsch 1923.** Barkóczy-Klopsch Béla magyar királyi ezredes: *Mackensen vezértábornok hadseregének átvonulása Magyarországon az összeomlás után.* Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt, Budapest, 1923.
- Bene 2021.** Bene Krisztián: A délvidéki semleges zóna létrehozása. In: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc szerk.: *Lokális Trianon 1. kötet Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben.* Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2021. 11–26.
- Borsányi 1988.** Borsányi György: *Októbertől márciusig.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Domonkos 2010.** Domonkos László (2010): *Az elfelejtett parancsnok – Kratochvíl Károly élete.* Masszi Kiadó, Budapest, 2010.
- Haas 2002.** Haas György: *A szabadság tábornoka. Bartha Albert élete.* Kairosz, Budapest, 2002.
- Hajdú 2000.** Hajdú Tibor: A forradalmak hadserege. In: Rácz Árpád (szerk.): *Nagy millenniumi hadtörténet.* Budapest, 2000.
- Hajdú 2012.** Hajdú Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Napvilág Kiadó, Budapest, 2012.
- Hetés 1978.** Hetés Tibor: *Stromfeld Aurél.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
- Hornják 2005.** Hornják Árpád: „Nem akarok több katonát látni!” - Linder Béla. Egy politikai kalandor portréja. *Rubicon*, 2005/9. szám 28–31.
- Gottfried–Nagy 2011.** Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története.* Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2011.
- Gulyás 2008.** Gulyás László: *Edvard Beneš: Közép-Európa koncepciók és a valóság.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2008.
- Ligeti 2020.** Ligeti Dávid: A magyar haderő a változó politikai viszonyok között. In: Hermann Róbert–Ligeti Dávid (szerk.): *1919 – A Nagy Szétesés.* Budapest, Országház, 2020.
- Liptai 1979.** Liptai Ervin: *Vöröskatonák, előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919.* Zrínyi, Budapest, 1979.

- M. Tóth 2017.** M. Tóth György: *A katonabáró. Szurmay Sándor a monarchia magyar hadvezére.* MH vitéz Szurmay Sándor Budapesti Helyőrség Dandár–XVI. kerületi Önkormányzata, Budapest, 2017.
- Ormos 1984.** Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Ormos 1998.** Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- Popély 2014.** Popély Gyula: *Felvidék 1918–1928.* Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014.
- Révész 2019.** Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadsereg 1918–1919-ben.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- Sakmyster 2012.** Sakmyster, Thomas: *A communist odyssey. The life of József Pogány/John Pepper.* CEU, Budapest–New York, 2012.